

סיור בעקבות יצחק בן צבי ממצפה חרשים לפקיעין

יצחק בן צבי מתוך: [אתר פיקציוניסטי](#)

מחוז: צפון

כתיבה: נטע ברגהאוס

עיבוד ועריכה: זיוה בן ברוך, חדווה בן סיני ורונית בין

עריכה לשונית: אפרת חבה

"הנה טמונה באדמה תקופה שחלפה ובאים החוקרים וחושפים שרידים ומדביקים שריד אל שריד וחרס אל חרס וקמה התקופה העתיקה כמו חיה לעינינו – האם לא נצליח להדביק גם שרידי עם, עד אשר יקום והיה לגוף אחד, עם חי החולש על גורלו?" (מתוך: יצחק בן צבי, "זיכרונות ורשומות", עמ' 41)

רעיון מרכזי

הסיור בעקבות יצחק בן צבי הינו סיור בעקבות הדמות והרוח של אחד ממנהיגי של העם היהודי בעת החדשה. מטרת הסיור היא שהתלמיד יכיר דמות מרכזית שפועלה ושעשייתה השפיעו ומשפיעים עד ימינו על אופיים של המדינה ושל העם, יתחבר לדמות ויקבל ממנה השראה. במהלך הסיור, התלמידים יתוודעו לנקודות משמעותיות בחייו של יצחק בן צבי ובפועלו בכלל ולקשר המיוחד שפיתח וטיפח עם תושבי פקיעין בפרט.

הסיור בעקבות בן צבי יתמקד במחקריו, בפועלו ובקשר שלו עם יהודי פקיעין. בתחנה הראשונה, התלמידים יתוודעו לקורת חייו של יצחק בן צבי ולאחר מכן יעמיקו במפגש שלו עם יהודי פקיעין ובמשמעותו. בסיור ננסה לעמוד על תכונותיו המרכזיות של בן צבי שמוכרות ושמשפיעות עד ימינו: מנהיג, צנוע, חוקר התפוצות וקושרן לארץ, בעל אחריות לעמו.

תיאור המסלול

את הסיור שלנו נתחיל בכניסה ליישוב מצפה חרשים. מדרום לשער, נרד מהאוטובוס לחניית עפר. מהחנייה נלך בשביל דרומה עד **לנקודת תצפית מהר שזור אל הגליל התחתון (1)**. נחזור לאזור חניית האוטובוס ונמשיך צפונה בשביל עפר המקיף את היישוב חרשים ממזרח ונגיע לשביל המסומן בשחור (2366). נלך בשביל עד שנגיע אל **הדולינה (2)**. זה המקום לעצור לארוחת בוקר. מהדולינה נמשיך **למערת הרועים (3)**, שם נקיים תצפית אל היישוב פקיעין ואל רכס פקיעין. נמשיך בירידה אל הישוב פקיעין ונעצור סמוך **למעין הכפר (4)**. נלך בסמטות הכפר על פי השילוט עד שנגיע אל **בית הכנסת ואל בית זינאתי (5)**. נחזור לכביש הראשי ונצמד במעלה הרחוב עד למרפסת התצפית הנמצאת מעל **מערת רשב"י (6)**. נרד אל המערה, ובתום ההסבר נעלה חזרה אל מרפסת התצפית ונסיים את הסיור.

פרטי מסלול

חבל ארץ: גליל עליון

אורך מסלול: 4 שעות פעילות

נקודת התחלה: מצפה חרשים ונסיעה למערת רשב"י

נקודת סיום: מרכז מבקרים בבית זינאתי

עונה מומלצת: כל השנה

דגשי בטיחות: נדרש תיאום ביטחוני

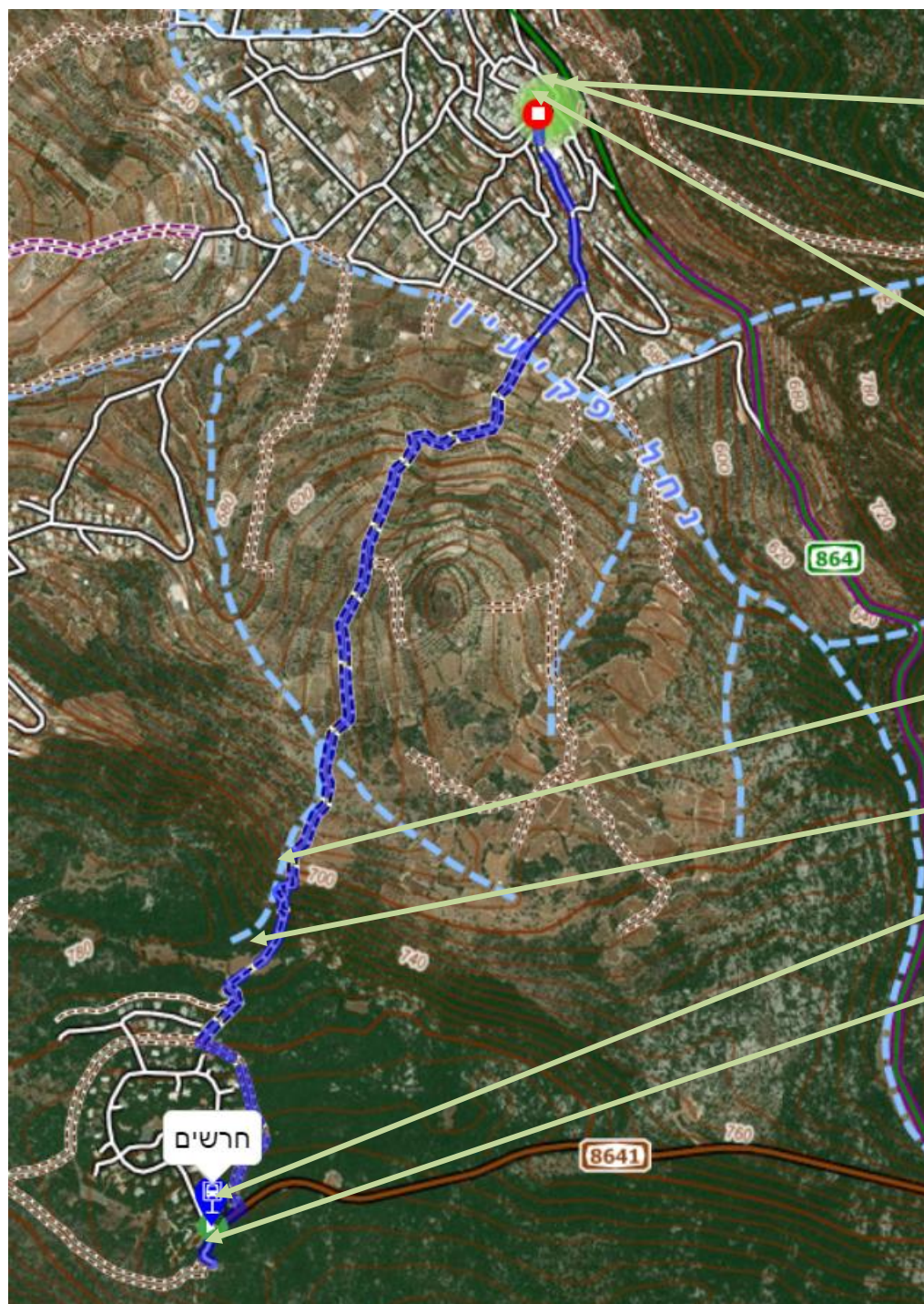
דרגת קושי: מיועד לכולם

נגישות: רק הדרך למרכז המבקרים והמרכז עצמו נגישים.

ציוד נדרש: יש להצטייד במים, בכובע, בנעלי הליכה ובמזון.

אתרים בתשלום: מרכז מבקרים "בית זינאתי"

מפת המסלול

6. מערת רשב"י

5. בית זינאתי
ובית הכנסת
בפקיעין

4. מעיין פקיעין,
הצגת שטר 100
שקל ישן

3. מערת הרועים
ותצפית אל פקיעין

2. ארוחת בוקר
בסמוך לדולינה

הורדת תלמידים

1. תצפית מהר
שזור (מסלול
מעגלי)

תיאור האתרים שבמסלול

תצפית מהר שזור אל הגליל התחתון (1)

אל נקודת התצפית נגיע בהליכה מרחבת החנייה. לפנינו נגלית תמונת נוף של בקעת בית הכרם כשמדרום לה הרי הגליל התחתון. זה המקום לדבר על הרובד הפיזי, על הגיאוגרפיה המאפיינת את הגליל התחתון, על טופוגרפיה הבנויה מרכסי הרים ומעמקים רחבי ידיים ביניהם. בקעת בית הכרם היא גבול טופוגרפי בין הגליל העליון לגליל התחתון. בהתייחסות לרובד הביוטי, אפשר לספר על בעלי חיים האופייניים לאזור: חזירי בר, תנים, עופות וזוחלים. בהתייחסות לרובד האנושי, אפשר לצפות אל היישובים הפרושים לפנינו: כרמיאל, כמון, מכמנים, ולהתייחס לתוכנית לייהוד הגליל. ההליכה מהחנייה אל נקודת התצפית וחזרה היא מעגלית.

דולניה (2)

דולניה היא תופעה קרסטית של שקעים נרחבים, דמויי צלחת רחבה, בקרקע. שקעים אלו נוצרו מנגר מים תת קרקעי שיצר מחילות בתשתית הסלע הגירני והם אופייניים לנופי קרסט.

מערת הרועים (3)

מערת רועים קלאסית חצובה בחוואר הרך שבין הטרסות. המערה נמצאת במורד השביל, בדופן המערבי של הערוץ. המערה אופיינית לסלעי הגיר ומשמשת את רועי הצאן בחורף מפני הגשמים. פתח המערה בנוי אבני גוויל יפות ובפנים הושאר עמוד אבן טבעי. בנקודה זו נערוך תצפית אל היישוב פקיעין ואל רכס פקיעין.

מעין פקיעין (4)

במרכז גרעין הכפר פקיעין הישן, נובע עין אל באלד – מעין הכפר. המעין נובע כל ימות השנה ושפעת המים מגיעה לשיאה בחורף. בעבר, הפעילו מי המעין שתי טחנות קמח, ושרידי הטחנות עדיין נמצאים בשטח: טחנה אחת סמוך לקברו של רבי יוסי דמן פקיעין והשנייה בערוץ הנחל שמעליה. הטחנה הראשונה פעלה במקום עד שנות הארבעים של המאה ה-20. מקום זה מסמל יותר מכול את הפסיפס העדתי המגוון המתקיים בפקיעין: סמוך לנקודת הנביעה, אפשר לראות בסמטה אחת בית של משפחה דרוזית, מולו בית משפחה מוסלמית, בהמשך בית של משפחה יהודית ואחריו בית של משפחה נוצרית.

בית הכנסת ובית זינאתי בפקיעין (5)

בית הכנסת הסמוך למעין הכפר הוקם, על פי המסורת, במקום שבו עמד בית מדרשו של רבי יהושע בן חנניה. מועד הקמת בית הכנסת אינו ידוע, אך הוא שופץ בתחילת שנת 1873. בשנים 1926 ו-1930 התגלו בבית הכנסת שני לוחות אבן עתיקים מימי בית שני, אשר היו ככל הנראה חלק מבית כנסת קדום. בשני לוחות האבן תבליטים: באחד תבליט של מנורה ולמרגלותיה שופר ומחתה מצידה האחד ולולב מצידה השני. בשני תבליט של שער מפואר ולצידו שני עמודים ומעליהם מעין קונכייה. מקובל להניח שהתבליט מתאר ארון קודש. שני לוחות האבן מוצגים בבית הכנסת. בספרו "שאר ישוב", תיאר יצחק בן צבי, בין היתר, את מחקרו על בית הכנסת העתיק, ובתקופת נשיאותו יזם שיפוץ של המקום. הקשר בין בן צבי לבית הכנסת בא לידי ביטוי בשטר של 100 ש"ח, שבצידו האחד מופיעה חזית בית הכנסת ובצידו השני דיוקן הנשיא.

מרכז בית זינאתי מספר את סיפורה של הקהילה היהודית בפקיעין. המקום, הנקרא גם בית רחל ינאית בן צבי, שימש בעבר מחסן. במרכז חפצים המיועדים לשימור, ביניהם: תמונות ישנות, כלי עבודה ישנים ואביזרים שונים. אפשר לצפות במקום במיצג אורקולי ובהצגה של מרגלית זינאתי ואוראל רוזנבאום.

מערת רשב"י (6)

נלך לאורך הרחוב הראשי של פקיעין, לכיוון מזרח עד שנגיע אל מרפסת התצפית הנמצאת מעל מערת הרשב"י. נרד לאתר מערת רשב"י. נצמד במורד המדרגות למרחב המערה ושם נספר על הקשר של יצחק בן צבי ליהודי פקיעין כשברקע תמונת החרוב.

טבלת הפעילות

מקום פעילות	נושא פעילות	תיאור הפעילות	הערות	זמן	ציוד מיוחד
מסלול מעגלי בכניסה למצפה חרשים התכנסות בקרחת יער סמוך לרחבת החנייה	נקודות מרכזיות בחיו של יצחק בן צבי ובפועלו	טקס סיפורו של יצחק בן צבי בתמונות	הוראות ביטחון ובטיחות	40 דק'	מים, כובע ונעליים טקס (נספח 2) סיפורו של יצחק בן צבי בתמונות (נספח מספר 1) נספח 3 – מידע נוסף על יצחק בן צבי
תצפית מהר שזור	תחנת הדרכה: הנוף הטבעי של הגליל העליון והנוף האנושי בגליל	תצפית בעזרת כרטיסיות	לשים לב לטווח הראייה הרחב – תצפית לרוחבה של הארץ, מהכנרת עד לים התיכון	10 דק'	(נספח מספר 4)
גן משחקים במרכז מצפה חרשים	הפסקת שירותים ואוכל	הפסקה	אל גן המשחקים מגיעים בהליכה לאורך הכביש ההיקפי המזרחי, מרחבת החנייה שבכניסה לשוב.	30 דק'	
הדולינה	מעגל של"ח בנושא מנהיגות על פי יצחק בן צבי	מעגל	אפשר לבחור נושאים שונים למעגל של"ח	30 דק'	(נספח מספר 5)
מערת הרועים	הסבר ותצפית אל הכפר פקיעין ואל רכס פקיעין			10 דק'	
מעין פקיעין	סיור והדרכה	בעזרת תמונת השטר מרחיבים את הסיפור על אישיותו של בן צבי, על הקשר שלו לתפוצות ועל חקר יהדות המזרח בכלל ויהודי פקיעין בפרט		20 דק'	תמונת שטר של 100 שקלים המנציח את הקשר של בן צבי לפקיעין (נספח 1) הקשר של בן צבי ליהדות התפוצות (נספח 3)

מרכז המבקרים בית זינאתי בית הכנסת של יהודי פקיעין	סיור במקום	הדרכה מקומית	יש לתאם כניסה. יש לבקש לחדד בהדרכה את הסיפור של בן צבי ושל יהודי פקיעין.	60 דק'	תמונות יהודי פקיעין יש לתאם כניסה
מערת רשב"י	הדרכה	חידון מי היה ומה עשה רבי שמעון בר יוחאי חיבור לימינו : במה דומים פועלו של רשב"י ופועלו של בן צבי (שימור המסורת)	מומלץ לבקש מראש קריין ושני מתנדבים להקראת התשובות. המטרה העיקרית של השאלה האחרונה היא לפתח שיח בנושא שימור המסורת היהודית וחשיבותה.	30 דק' כולל זמן הליכה והגעה. חשוב!!! הנחיות הליכה לאורך הכביש : טור עורפי, ללכת על המדרכות וכשאינן מדרכה יש להצמד לצד ימין.	חידון אמת ושקר (נספח מספר 6) עזר – תמונה של בן צבי עם יהודי פקיעין לצד עץ החרוב (נספח 1)

(הערה : אם מזג אויר או מסגרת הזמן אינם מאפשרים יום שדה ארוך, אפשר לקצרו על ידי הקפצה ממצפה חרשים לפקיעין ושינוי סדר האתרים בפקיעין לסדר זה : מערת רשב"י, מעיין הכפר, בית הכנסת העתיק ומרכז המבקרים.)

נספחים

נספח 1 – תקציר קורות חייו של יצחק בן צבי בליווי תמונות

יצחק בן-צבי (שימשילביץ) נולד ב-24 בנובמבר 1884, י"ח בכסלו ה'תרמ"ה, בעיר פולטבה שבאוקראינה. אביו, צבי שמש, היה עסקן וסופר ציוני. בפרעות "המאות השחורות" שהתחוללו באוקראינה בשנת 1905, היה פעיל בהגנה העצמית היהודית וייסד עם בורוכוב את מפלגת "פועלי ציון". בשנת 1906, עזב יצחק שימשילביץ את רוסיה והגיע לארץ ישראל. בתקופה זו פעל לחיזוק ארגוני "פועלי ציון", שהוא נמנה על מייסדיה. לאחר עלייתו לארץ בשנת 1907, נמנה עם מייסדי הארגונים השומר ובר גיורא. היה פעיל במפלגת פועלי ציון ושותף ביצירת הברית העולמית של פועלי ציון. בשנת 1909, ייסד עם רחל ינאית ועם אחרים את הגימנסיה העברית בירושלים ואף לימד בה. בשנים 1914-1912, למד משפטים בקושטא (איסטנבול). חברו לספסל הלימודים היה דוד בן גוריון. עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, שבו השניים לארץ. ב-1915, גירשו השלטונות הטורקיים את בן צבי ואת בן גוריון מהארץ. כששהו בניו יורק, הקימו השניים את תנועת החלוץ בארצות הברית ובקנדה, התגייסו לגדוד העברי האמריקני ופעלו לעידוד הצטרפות לגדוד. ב-1918, חזרו השניים לארץ ובן צבי נשא לאישה את רחל ינאית.

בשנים שלאחר מכן, השתתף בן צבי בייסוד מפלגת אחדות העבודה ונבחר למרכז המפלגה. כמו כן השתתף בייסוד הסתדרות העובדים, התמנה לחבר המועצה הממשלתית, נבחר לחבר בישיבה הראשונה של אספת הנבחרים ולחבר בהנהלת הוועד הלאומי, ובו כיהן לאחר מכן כיושב ראש.

בשנים 1920-1927, פעל בן צבי רבות במזכירות ההסתדרות בירושלים, וב-1927 נבחר לראשונה לחבר במועצת עיריית ירושלים. בשנת 1944, נבחר לנשיא הוועד הלאומי, ובשנת 1947 ייסד את המכון לחקר קהילות ישראל במזרח. עם הכרזת המדינה, היה בין החותמים על מגילת העצמאות. בשנים 1949-1952, כיהן בן צבי כחבר כנסת מטעם מפלגת פועלי ארץ ישראל. מ-1952 ועד מותו ב-1963, כיהן כנשיאה השני של מדינת ישראל.

(מתוך "מורשת הגליל העליון – פקיעין" מאמרים : [יצחק בן צבי](#))

בן צבי ויהודי פקיעין

יצחק בן צבי, בנוסף לכל פועלו המצויין לעיל, היה מראשוני החוקרים של היישוב היהודי בפקיעין והשקיע במחקרו זמן רב. אשתו, רחל ינאית בן צבי, עסקה גם היא בחקר סביבתה של פקיעין בהיותה אגרונומית. היא סייעה רבות בשימור מורשת יהודי פקיעין כשביקשה מהסופרת רבקה אלפר לכתוב על אודות חיי משפחת זינאתי. לימים יצא הספר "אנשי פקיעין", שבו שילבה רבקה אלפר בין המציאות ההיסטורית לדרמה המשפחתית של משפחת זינאתי.

יצחק בן צבי ראה ביהודי פקיעין נצר ישיר לאברהם אבינו, יהודים שיצאו היישר מדפי התנ"ך והמשנה. כאיש העלייה השנייה, הבין בן צבי שחזון היהודי החלוץ, הלוחם והאיכר אינו המצאה של בני דורו, אל קיים כאן אלפיים שנה, יומיום ללא הפסק. יהודי פקיעין הם שהשימו אותו, וכמותם שאר המוסתערבים של שפרעם ושל כפר יאסיף. אלא שנפשו של בן צבי נקשרה דווקא בבני קהילת פקיעין, וזו הסיבה למאמציו הבלתי נלאים להשיבם לכפר לאחר הגירוש בתרצ"ח. הוא הבטיח להם אדמות חקלאיות תחת הנוחות היחסית והחוסן הכלכלי שסיפקה להם העיר. הוא ניסה לשכנע אותם לשוב אל אדמת אבותיהם, אבל רובם נשארו בחדרה, מתפרנסים אצל הברון ונהנים מהשפע שיש לעיר להציע. את האדמות שנקנו אכלסו במהרה חלוצים אחרים, והן קיבלו את השם "מושב פקיעין החדש".

בין פעולותיו של בן צבי לשיקום קהילת יהודי פקיעין הייתה הקמת בית ספר עברי לילדי היהודים בפקיעין. הוא דאג למצוא שני מורים ולמצוא חדר מגורים בשבילים. כן פעל לשיפוץ בית הכנסת העתיק שניזוק עם הזמן.

מלבד כל זאת, היטה יצחק בן צבי אוזן קשבת לכל טרוניה של יהודי פקיעין, שמספרם הלך והצטמצם מאוחר יותר עד שנותרה משפחת זינאתי בלבד. הוא שעה לכל בקשותיהם ונהג בהם כבני בית בלשכתו. הקשר בין נשיא מדינה למשפחת זינאתי היה למעין מסורת, ובני המשפחה היו באי לשכותיהם של נשיאים רבים ממשיכי דרכו של בן צבי, דוגמת יצחק נבון וזלמן שז"ר.

(מתוך "בית זינאתי" מורשת יהודי פקיעין – [יהודי פקיעין ויצחק בן צבי](#))

קורות חייו של בן צבי בתמונות

ארגון השומר

אתר "קול חי" – בדם ואש מארגון בר גיורא
לארגון השומר

הגימנסיה העברית בירושלים, שכן צבי היה
ממייסדיה

מתוך ספר "מאה שנות – סיפורה של הגימנסיה
העברית בירושלים"

יצחק בן צבי, אתר הספרייה של מטח

סמל המדינה

המכלול – האנציקלופדיה היהודית

סמל המכון לחקר קהילות ישראל במזרח

[מתוך אתר יד יצחק בן צבי](#)

רחל ינאית בן צבי

[מתוך ויקיפדיה](#)

יהודי פקיעין בתחילת שנות השלושים של
המאה ה-20

[מתוך ויקיפדיה – פקיעין](#)

יצחק בן צבי בצל החרוב, סבא, חכם יוסף
תומא הכהן, יושב מימין

[מתוך פקיעין מורשת כהנים](#)

שטר של 100 ש"ח ועליו דמותו של בן צבי ומראה עץ התות, המעיין ובית הכנסת העתיק בפקיעין

[מתוך מורשת הגליל העליון – פקיעין](#)

משפחת שימשלביץ, יושבים: יצחק בן צבי, הסבתא אסתר, אב המשפחה צבי שמשי, אשתו דבורה. עומדים: רחל ינאית בן צבי, אהרון ראובני, אשתו סופי ראובני, שולמית ובעלה פרופסור יצחק קלוגאי. למטה: דינה מזר והבנים של בן צבי, עלי ועמרם (1926)

[מתוך ויקיפדיה – יצחק בן צבי](#)

[שער מפואר ולצידו שני עמודים ומעליהם מעין קונכייה. מקובל להניח שהתבליט מתאר ארון קודש.](#)

אתר WIKIA.ORG

[תבליט של מנורה, למרגלותיה של המנורה שופר ומחתה מצידה האחד ולולב מצידה השני, אתר WIKIA.ORG](#)

מרגלית זינאטי בת ה-86, בת ליוסף ולמזל, היא נצר למשפחת כוהנים שעל פי המסורת מעולם לא עזבה את ארץ ישראל לגלות. היא הקדישה את חייה לשמירת בית הכנסת ונכסי ההקדש היהודי בפקיעין ונודעת בתור שומרת הגחלת היהודית בפקיעין ובארץ ישראל מדורי דורות. [מתוך כתבה בערוץ 7](#)

נספח 2 – קטעי קריאה לטקס

ציטוטים המלמדים על רוחו של יצחק בן צבי ועל מנהיגותו (לחלק לכמה תלמידים להקריא בטקס)

"יש דבר אחד המאחד ומלכד את כולנו, את נציגי כל האומה, את כל בית ישראל – זוהי החרדה לקיומה, לביטחונה ולהתקדמותה של מדינת ישראל" (בנאום הכתרתו לתפקיד נשיא המדינה, 1952).

"קיבוץ גלויות הוא הרעיון המרכזי הנעלה ביותר של המדינה הזאת" (בנאום הכתרתו לתפקיד נשיא המדינה, 1952).

"תקומת ישראל – זוהי מהפכה גמורה בדברי ימינו, בחיי האומה כולה. כעין תשובת המשקל כנגד חורבנה וכנגד גלותה הארוכה" (נאום בקונגרס הציוני, 1961).

"אני מודיע שאני מתנגד לכל הגדלה במשכורת של הנשיא מתוך תקווה להראות בכך דוגמה לאחרים" (על התנגדותו לכוונת הממשלה להעלות את משכורת נשיא המדינה, 1962).

"הנה טמונה באדמה תקופה שחלפה ובאים החוקרים וחושפים שרידים ומדביקים שריד אל שריד וחרס אל חרס וקמה התקופה העתיקה כמו חיה לעינינו – האם לא נצליח להדביק גם שרידיהם, עד אשר יקום והיה לגוף אחד, עם חי החולש על גורלו?" (בסיום באתר החפירות "תל גזר", 1964).

נאמר עליו: "ערב אחד חזר בן צבי הביתה. היה זה אמצע החורף, ובירושלים קר מאוד, בהגיעו לשער הבחין בשומר שבתאי ניצב בחוץ ושאל אותו: 'למה זה אתה לא בתוך הבית?' 'הרי מישהו צריך להיות בחוץ כדי לשמור', השיב לו. מבלי לחשוב ענה לו בן-צבי: 'יתכנס, תשתה כוס תה חם, ובינתיים אני אשמור קצת בחוץ'" (ד"ר צבי צמרת, מנהל יד בן צבי).

מתוך "ויקיצטוט" יצחק בן צבי

קטע קריאה על יהודי פקיעין

שורש הכינוי "מוסתערבים" הוא, איך לא, במילה "ערבים". כלומר: מוסתערבים הם אלו הנדמים כערבים במלבושיהם, באורח חייהם ובשפתם. הכינוי נוצר כדרך אבחנה בין יהודים שקיימו אורח חיים ערבי מדורות ולא גלו מהארץ לבין אלה שהגיעו אך עתה ארצה ושמורים עימם מנהגים מארצות פזוריהם. כך, למשל, נפוץ השימוש בכינוי עם בואם של מגורשי ספרד ארצה: קהילה נכבדת בגודלה שנבדלה מיושבי הארץ הוותיקים במנהגיה ובתרבותה. היהודים שלא גלו נקראו "מוסתערבים", ומגורשי ספרד נקראו "ספרדים" או "לועזיים". המוסתערבים היו חלק נכבד מתושביהן היהודיים של ירושלים ושל צפת ובתקופות מסוימות אף הנהיגו קהילות אלו. כן היו רוב מוחלט דרך קבע בין המתישבים בכפרי הגליל. עם הכפרים הערביים ששיכנו קהילה מוסתערבת נכבדה נמנים כפר יאסיף, שפרעם ופקיעין.

בכפר יאסיף ובשפרעם לא מתגורר כיום אף לא יהודי אחד. בית הכנסת בכפר יאסיף חרב, וזה שבשפרעם עומד שומם. המפתחות שלו הופקדו בידי משפחה מוסלמית נאמנה שדואגת לשלומם ולשלום המזדמנים למקום. ובפקיעין עדיין גרה מוסתערבת פלאחית אחת. קוראים לה מרגלית זינאטי, והיא אינה מתכוונת לעזוב.

(הרחבה למורה על המוסתערבים: ברבים מתיאורי נוסעים שפגשו בקהילה היהודית, אנו רואים התייחסות להיטמעות האוכלוסייה היהודית בקרב האוכלוסייה הערבית המקומית. בשנת 1754, ביקר בכפר המיסיונר סטפן שולץ ותיאר את המפגש הראשון שלו עם יהודי מן הכפר: בתחילה הוא החשיבו כמוסלמי בגלל לבושו. יחיאל פינס כתב בשנת 1886 כי "שפתם שפת ערבית, מלבושיהם וכל מנהגי חייהם כמנהג הערביים".

הגדיל לתאר תופעה זו אברהם משה לונץ במאמרו על אודות פקיעין משנת 1899 וכך כתב: "כבר אמרנו כי במלבושיהם ובדרכי חייהם ידמו היהודים והיהודיות שבכפר פקיעין לפלחים גמורים. האיכר היהודי דפקיעין ידמה לפלח הגלילי בכל, בהלבושו, בתנועותיו, בנגינותיו. ומלבד החוטם המיוחד שלו הנראה רק למביט בעין חודרת ברשמי פניו אי אפשר כמעט להבדיל ביניהם. וגם בלכת האיכרה היהודייה העירה יחד עם רעותה הדרוזית או הנוצרייה, ועל ראשה סל גדול של ירקות, יכבד עליך מאד להכיר את אחותך העבריייה, אם לא הגידו לך מקודם כי עבריה היא."

נראה שבמשך השנים שרר נתק בין האוכלוסייה המוסתערבת בארץ ישראל ליהדות התפוצות, נתק שהביא לשינויים קלים במנהגים ובהנהגות הדתיות. פרופ' מינה רוזן (מאוניברסיטת חיפה), במאמרה על אודות קהילת המוסתערבים בצפת, הצביעה על שימור מנהגי תפילה שונים במקצת מאלה של הקהילה הספרדית בעיר. כדוגמה ציינה רוזן את מנהגם של המוסתערבים להוציא ספר תורה בשני ימי הפורים, בהנחם שכל ערי ישראל היו מוקפות חומה בימי יהושע. הספרדים לא נהגו כך וניסו לכפות דעתם על המוסתערבים, אך לבסוף פסק ר' יוסף קארו כי אין לשנות ממנהג המוסתערבים.

קהילת המוסתערבים נעלמה כמעט לחלוטין בהדרגה מאז מאורעות תר"פ ועד מאורעות תרצ"ו-תרצ"ט. ההתעוררות הלאומית העולמית פרחת גם באומה הערבית וגם בעברית, והסכסוכים שנוצרו כתוצאה מכך לא פסחו גם על קהילות עתיקות יותר והביאו לשבירת יחסי השלום והשכנות שנשמרו מאות שנים באדיקות (מתוך אתר "בית זינאתי" – [המוסתערבים](#)).

קטע קריאה

כשמרגלית זינאתי, תושבת הכפר היהודייה, שומעת מישהו מתייחס לפקיעין כאל כפר יהודי, היא ממהרת לתקן אותו וקובעת כי פקיעין הוא "כפר ארבע העדות – יהודים, דרוזים, נוצרים ומוסלמים". ואכן, מדובר בתופעה ייחודית, במיוחד ליישוב קטן כל כך. כמו שקשה לקבוע ממותי קיים רצף התיישבות יהודית בכפר, כך קשה לקבוע ממותי קיים רצף ההתיישבות של שאר העדות.

עצם המשך קיומה של הקהילה היהודית בפקיעין הוא תוצאה של סיוע הדדי בין שכנים מעדות שונות, סיוע שמרגלית חוותה אישית. במהלך אותן פרעות בשנת 1936, כאשר אביה הובל למרכז הכפר במטרה לרוצחו, מנע זאת דווקא שכנו המוסלמי אחמד מחמוד. גם את משפחתו של הרב הסתירו שכניהם ובכך הצילו את חייהם.

(מתוך "בית זינאתי", [כפר ארבע הדתות](#))

נספח 3 – מידע נוסף על יצחק בן צבי

יצחק בן צבי (שימשילביץ) נולד ב-24 בנובמבר 1884, י"ח בכסלו ה'תרמ"ה, בעיר פולטבה שבאוקראינה. אביו, צבי שמש, היה עסקן וסופר ציוני. בפרעות "המאות השחורות" שהתחוללו באוקראינה בשנת 1905, היה פעיל בהגנה העצמית היהודית וייסד עם בורוכוב את מפלגת "פועלי ציון". בשנת 1906, עזב יצחק שימשילביץ את רוסיה, ובדרכו לארץ ישראל פעל לחיזוק ארגוני "פועלי ציון".

בשנת 1907, הגיע לארץ והשתקע ביפו, השתלב במפלגת "פועלי ציון" הארץ ישראלית והשתתף ביצירת הברית העולמית של התנועה. היה בין מייסדי אגודת השומר ואגודת בר גיורא, ובשנת 1909 נמנה – עם רחל ינאית, לימים רעייתו – על צוות המייסדים של הגימנסיה העברית בירושלים והיה בין המורים הראשונים בגימנסיה. ב-1910, ערך את כתב העת הסוציאליסטי הראשון – "האחדות".

בפעילותו בתנועת העבודה הארץ ישראלית, ארגן וניהל את השביתה הראשונה של פועלי הדפוס בירושלים. הוא ורעייתו היו חברים בקומונה בהנהגת בוריס ש"ץ שנקראה "ירושלים החדשה", או בשמה הפופולרי יותר: "קומונת בן צבי".

בשנים 1912-1914, למד משפטים בטורקיה עם דוד בן גוריון. באוגוסט 1914, לאחר שפרצה מלחמת העולם הראשונה, שבו שניהם לארץ ישראל, וב-1915 גירשו אותם הטורקים מהארץ. הם היגרו יחד לניו יורק ועסקו שם בפעילות ציונית, ייסדו שם

את תנועת החלוץ ופעלו לארגון הגדוד העברי. בן צבי עצמו התגייס לגדוד כטוראי. ב-1918, נשא את רחל ינאית לאישה. לזוג נולדו שני ילדים, עמרם ועלי. במלחמת העצמאות, נפל עלי על הגנת קיבוץ בית קשת.

ב-1919, נמנה יצחק בן צבי עם מייסדי מפלגת אחדות העבודה, ובד בבד עם פעילותו המדינית היה פעיל גם בהגנה. היה חבר עיריית ירושלים, ובשנת 1931 נבחר לנשיא הוועד הלאומי. בן צבי היה חוקר נודע של תולדות ארץ ישראל ועם ישראל על עדותיו השונות ועל פזורותיו. תחום פעילות מרכזי שלו היה חקר קהילות ישראל במזרח. הוא קשר קשרים אישיים עם יוצאי קהילות ונסע ברחבי המזרח התיכון לאסוף שרידים יהודיים ולתעד אותם. בין היתר ביקר בקבר יחזקאל הנביא בעיראק ועזר בהבאת כתר ארם צובה לישראל.

בן צבי חקר גם את תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל מחורבן בית שני ועד התחייה הציונית, ומחקרים אלה כונסו בספרו "שאר ישוב". במחקריו ריכז עדויות על תושבים יהודיים מכל ערי הארץ וכפריה, בין היתר גילה שבכפר פקיעין התקיים יישוב יהודי רצוף לאורך כל הדורות ומאז קיים יחסי ידידות וקרבה חמים עם קהילת יהודי פקיעין.

התעניינותו ביהודי פקיעין החלה בשנת 1922, ככהנו בתפקיד ראש הוועד הלאומי, שהגיע לראשונה עם רעייתו רחל, במסע רגלי שערכו בגליל, אל פקיעין. השניים ביקרו בבתי היהודים בכפר והתעניינו באורח חייהם. בן צבי הוקסם מיהודים אלה, הוא חש את גודל החזון שהם נושאים בתוכן חייהם וזיהה כי "הפלחים היהודיים יודעים ומכירים שרעיון היישוב החקלאי שהם היו במשך שנות מאות נושאו היחידים בקרב היהודים שבארץ ישראל, ואולי בכל העולם, הפך לרעיון המרכזי בתנועת התחייה הלאומית".

בן צבי ביקש מהמורה בבית הספר של הכפר, משה לוי, שיכין רשימה מדויקת של כל התושבים החיים בפקיעין ורשימת רכושם ואדמותיהם. הוא ביקר גם אצל ראשי הדתות בפקיעין, דרוזים ונוצרים (מן המוסלמים היו אז בכפר שתי משפחות בלבד). בן צבי דיבר איתם בלשון הערבית, והם כיבדוהו ומסרו לעיונו כתבי יד עתיקים ביוונית וברומית שנמצאו ונשמרו אצל הנוצרים.

בן צבי טען לרציפות היישוב היהודי בגליל במשך כל תקופת הגלות. הוא הוכיח – באמצעות אוסף גדול של מובאות מהספרות, מעדויות עולי רגל ומתחקיר התושבים – כי היישוב היהודי לא נעקר כולו לאחר דיכוי המרד הגדול וחורבן בית המקדש. אומנם היישוב הידלדל ודעך, אך על אף שרוב מניינו של העם יצא לגולה או נטמע בין הכובשים נשארו תאים רבים של חיים יהודיים בארץ ישראל ועוד מאות אלפים של יהודים נותרו במקומותיהם על אדמת המולדת.

בן צבי הסביר כי הלחץ האיום של המשטר המוסלמי, כמו גם המלחמות שתכפו ובאו שוב ושוב על הארץ, החריבו רבים מיישובי היהודים, אבל נר ישראל לא כבה, היישוב היהודי לא נמחה כליל ולא היה דור אחד שבו חדל היישוב מהתקיים. הוא הוכיח כי מאז החורבן ובהמשך התקופה הביזנטית וימי הביניים ועד לזמן החדש התקיימו יישובים חקלאיים יהודיים בארץ ישראל, במיוחד בגליל.

בספרו "שאר ישוב", כתב על יהודי פקיעין: "כך חיים בפינתם הנידחה שיירי היישוב החקלאי היהודי אשר נשארו מימי-קדם, בודדים וגלמודים כמו החרוב הקדמון אשר בצילו יחסו. מאות שנות ייסורים עברו עליהם, ותקוות הגאולה והתשועה לא עזבה אותם".

לאחר מותו של חיים ויצמן, נבחר בן צבי בשמונה בדצמבר 1952 לכהן כנשיא מדינת ישראל והיה לנשיא המדינה היחיד שנבחר לשלוש קדנציות. בן צבי כיהן בתפקיד עד מותו בשנת 1963.

בביקורו השני של יצחק בן צבי, מחקריה הידועים ביותר של פקיעין, בכפר בשנת תרפ"ו (1926), הציגו בפניו תושבי פקיעין ארבעה ספרי תורה פסולים שנגנזו בארון מיוחד בתוך אחד מקירות בית הכנסת. צורת הכתב והאותיות של ספרי התורה מעידים על מוצאם האשכנזי. זקני העדה בפקיעין סיפרו לבן צבי ששמעו מאבותיהם כי בזמנם היה יישוב אשכנזי בפקיעין. בן צבי חקר את הנושא וגילה כי אכן נכון הדבר, וממצאי חקירה זו מופיעים גם כן בספרו "שאר ישוב".

בשנת תר"ץ (1930), גילה יצחק בן צבי אבן שנייה, סמוכה לזו שנחשפה בבית הכנסת ושבה תצורה של מנורה ושאותה תיארכו החוקרים לשנת 170 לפנה"ס. האבן שחשף בן צבי הייתה בגודל זהה לראשונה, ועליה תבליט של דלת היכל. משני עברי הדלת צוירו שני עמודים גדולים ועליהם קווים עגולים מתפתלים כנחשים. לדעת בן צבי, הציור כולו הוא ללא ספק תמונת ארון הקודש של בית הכנסת, ודבריו "יש לשער שהאבן הייתה מתנוססת מעל לארון הקודש האמיתי" (בן צבי, "שאר ישוב", עמ' 39). לדעת מומחים, תצורה אומנותית-ססגונית זו תואמת לתקופה קדומה שטרם השפעת האסלאם (מהמאה השנייה עד החמישית), כמו תיארוך האבן הראשונה שבה תרשים המנורה, וזהו חיזוק להשערת בן צבי כי פקיעין הייתה ועודנה יישוב יהודי עתיק, עוד מימי הרומאים והביזנטים: "זוהי אפוא ראייה נוספת לכך שכאן היה יישוב יהודי קדמון מימי הבית השני", סיכם בן צבי את חקירתו בעניין (בן צבי, שם).

את האבן השלישית גילה בן צבי באחד הבתים הדרוזיים בכפר הקרובים לרובע היהודים ולבית הכנסת. האבן הייתה שקועה בקיר ועליה ציור של אשכול ענבים. מוטיב זה אופייני לאומנות היהודים הקדמונית, והוא מציג את אחד משבעת המינים שנתברכה בהם הארץ הקדושה.

בשנת 1950, שופץ בית הכנסת ביוזמתו של יצחק בן צבי, שכבר היה אז נשיאה של מדינת ישראל.

בתקופת כהונתו של בן צבי, נותרה משפחה יהודית אחת בפקיעין, ונשיא המדינה יצא בקריאה נרגשת לדוד בן גוריון, ראש הממשלה דאז: "הנני לפנות אליך בעניין פקיעין... יישוב זה שהיה קיים במשך כל ימי התורכים ובתקופת המנדט איננו מופיע עוד ברשימת היישובים היהודיים בישראל בשנת התשי"א, הוא איננו מופיע מפני שאיננו קיים". התדלדלות הנוכחות היהודית בפקיעין הייתה קשה לנשיא והוא פעל בכל כוחו למען המשך קיום יהודי בפקיעין. עקב פועלו הנמרץ, נרכשו אדמות סמוך לכפר ועליהן הונח היסוד למושב "פקיעין החדשה" ביום י"ד בשבט ה'תשט"ו (שישה בינואר 1955).

שתי משפחות בלבד מפקיעין העתיקה התיישבו במושב החדש, ויצחק בן צבי עצמו הגיע למושב לחוג את הקמתו. חכם יוסף אברהם תומא הכהן, שהיה ראש הקהילה האחרון של יהודי פקיעין העתיקה, קיבל את פני הנשיא בלבוש חג, בירך ברכת שהחינו ואמר בהתרגשות שזכה, כשריד משפחת כוהנים ששירתו בבית המקדש בירושלים ודלא נטשו את הארץ מעולם, לקבל אחרי אלפיים שנה את פני נשיא ישראל.

בן צבי נפטר ב-23 באפריל 1963, כ"ט בניסן תשכ"ג, בתחילת הקדנציה הנשיאותית השלישית שלו. אהוב העם היה, ואל מסע הלוויה שלו הגיעו המוני אדם מכל רחבי הארץ.

בני הזוג בן צבי עמדו כל השנים בקשר עם משפחת זינאתי, המשפחה היהודית האחרונה בפקיעין. הם רכשו את הבית הסמוך לביתם והעניקו אותו במתנה ליוסף וסעדה זינאתי לרווחתם.

שטר מאה השקלים של מדינת ישראל מוקדש כולו לפקיעין ולאחד מחוקריה הגדולים ביותר ומאוהביה הגדולים בתולדות המדינה. בצידו האחד של השטר מתנוסס דיוקנו של יצחק בן צבי ז"ל, הנשיא השני של מדינת ישראל, ובצידו השני מופיעים בית הכנסת העתיק, בית הספר היהודי, כיכר המעיין וברקע נופיה של פקיעין ועץ החרוב מצל מלמעלה.

(מתוך מורשת הגליל העליון – [יצחק בן צבי](#))

כרמיאל

נחף

הר חלוץ

מצפה חרשים

ים תיכון

בקעת בית הכרם (כביש

85 - גבול גליל עליון תחתון)

הר תבור

כנרת

נספח 5 – מעגל של"ח

נושא המעגל: מנהיגות על פי יצחק בן צבי

התייחסות לבני נוער ולהשפעתם על החברה

"אני מודיע שאני מתנגד לכל הגדלה במשכורת של הנשיא מתוך תקווה להראות בכך דוגמה לאחרים" (על התנגדותו לכוונת הממשלה להעלות את משכורת נשיא המדינה, 1962).

שאלה למעגל השל"ח על בסיס הציטוט של בן צבי:

האם יש מישהו בחייכם שמשמש לכם דוגמה?

חשבו ושתפו היכן אתם, במעגלים השונים בחייכם, משמשים דוגמה אישית (בבית, במשפחה, בכיתה, וכו')?

נספח 6 – חידון רבי שמעון בר יוחאי

אמת ושקר על חייו של רשב"י (השאלה האחרונה קושרת בין פועלו של רבי שמעון בר יוחאי ליצחק בן צבי)

1. באחד הימים, במפגש בין כמה רבנים, רבי שמעון :

א. שיבח את הרומאים ואמר כמה הם עושים דברים טובים בארץ ישראל. (שקר)

ב. התבטא בחריפות נגד הרומאים ששלטו בארץ. משהו הלשין עליו והרומאים ביקשו להוציא אותו להורג. (אמת)

2. כשהדברים הגיעו לאוזניו של רבי שמעון, הוא הסתתר עם רבי אלעזר בנו בבית המדרש, לשם הייתה אשתו מגיעה מדי יום להביא מזון לבעלה ולבנה. כשהחיפושים התהדקו וכשהסכנה לשלומם גברה, מצאו השניים מקלט ב :

א. עליית גג בית הכנסת. (שקר)

ב. מערה בגליל. (אמת)

3. הם היו רעבים ולא ידעו מהיכן ימצאו מזון ואז, לפי האמונה, קרה נס מחוץ למערה :

א. כל בוקר חיכתה שווארמה מחוץ למערה. (שקר)

ב. עץ חרוב צמח בפתח המערה ומעיין מים חיים החל מפכה ליד המערה. (אמת)

מחרובים וממים אלו ניזונו רבי שמעון ובנו במשך כל שהותם במערה – 13 שנים.

4. השניים ניצלו שנים אלו ללימוד תורת הבורא, יומם ולילה הם התבוננו בסודות ובבריאה האלוהית של העולם. רק כאשר בא אליהו הנביא לבשר להם שהקיסר הרומאי מת ושהגזרה בטלה, יצאו רבי שמעון ובנו מן המערה. במשך שהותו במערה, הגה רבי שמעון עם בנו בחוכמת הנסתר האלוהית – הקבלה – ועל בסיס לימוד זה חובר :

א. ספר הזוהר הקדוש שנכתב בארמית. (אמת)

ב. התלמוד הבבלי בעברית. (שקר)

הרחבה להעשרה

במשך מאות שנים, עבר ספר הזוהר הקדוש מדור לדור עד אשר חכם בשם רבי משה ברבי שם טוב די ליאון, שחי לפני כ-700 מאות שנה, פרסם כתב יד עתיק של הזוהר הקדוש שחיבר רשב"י. במשך שנים, היה הלימוד בספר הזוהר שמור לחכמים ולמקובלים גדולים בלבד, עד שבא האר"י הקדוש, שחי לפני למעלה מ-400 שנה, ואמר : "מצווה לגלות זאת החוכמה". מאז נפוץ ספר הזוהר בכל ישראל ומוחזק כספר קדוש. חכמים רבים החלו ללמוד בספר הזוהר ומצאו בו מעיין של קדושה ושל טהרה לרומם את הנשמה ולהגיע על ידו למדרגות עילאיות בעבודת הבורא יתברך. רשב"י עצמו התבטא ואמר : "בחיבורי זה (כלומר בזכות ספר הזוהר) יצאו ישראל מן הגלות".

5. רבי שמעון נפטר במירון בל"ג בעומר ושם נקבר. ביום פטירתו הוא :

א. ציווה שיום מותו יהיה יום אבל לאומי. (שקר)

ב. ביקש מתלמידיו שלא להצטער ביום פטירתו אלא לשמוח בו. (אמת)

הרחבה להעשרה

רבי שמעון ביקש מתלמידיו שלא להצטער ביום פטירתו אלא לשמוח בו. בכל שנה, מאות אלפים נוהרים למירון ביום שמחתו של רשב"י (ל"ג בעומר). ברחבי הארץ ובעולם מציינים את היום כיום שמח, מדליקים מדורות ומשחקים בחץ וקשת.

6. אחרי שהכרנו קצת את רבי שמעון בר יוחאי ואת יצחק בן צבי, נשאל :
האם אפשר למצוא קשר בין פועלו של יצחק בן צבי לבין פועלו של רבי שמעון בר יוחאי. מהו?

א. שניהם פעלו למען שימור המסורת היהודית. (אמת)

ב. שניהם היו נשיאים של ישראל. (שקר)

שאלות להרחבה לדיון ולהשוואה

1. כיצד שימר רבי שמעון בר יוחאי את המסורת היהודית? אילו כתבים השאיר שעוזרים לנו לשמר אותה?

2. כיצד שימר יצחק בן צבי את המסורת היהודית? אילו כתבים השאיר שעוזרים לנו לשמר אותה?

3. במה לדעתכם החשיבות של שימור זה לדת, לתרבות, לחברה היהודית?